

ALBERT NOWACKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
anowacki@kul.pl

„Błękitny sen o rewolucji”. Poetyka oniryczna w prozie Mykoły Chwyłowego

Spuścizna literacka Mykoły Chwyłowego (1893–1933), jednego z najwybitniejszych pisarzy ukraińskich XX wieku, zaliczana jest obecnie do kanonu literatury ukraińskiej, dodajmy, że nie bez powodu. Wprowadziła ona bowiem do literatury ukraińskiej niezwykle ciekawe i nowe, jak na czas, w którym powstawała, elementy stylistyczne. Sięgnęła po zdobycze ówczesnej literatury europejskiej i poszerzyła zakres tematyczny literatury rodzimej o motywy dotychczas na Ukrainie nieeksploatowane zbyt szeroko, jak chociażby opis przestrzeni zurbanizowanej. Spośród wcale imponującego dorobku literackiego najbardziej zwracają uwagę pamflety pisarza: w nich to pojawiły się tak ważne dla dalszego rozwoju literatury ukraińskiej pytania o jej przyszłość, tożsamość, drogi rozwoju, to właśnie tutaj poruszono kwestię wyboru kulturalnego między Rosją a Europą oraz zastanawiano się nad kształtem ukraińskiej porewolucyjnej przestrzeni kulturowej.

Przedstawione w polemicznych pamfletach ważne kwestie wyboru między twórczą indywidualnością i bezbarwną „masą”, rozumiane jako wybór między wysoką jakością i chałturą, problem stosunku do inteligencji, hasło „psychologicznej Europy”, „renesansu azjatyckiego” czy wreszcie kwestia kulturalnej emancypacji Ukrainy wobec Rosji i specyficzna idea ukraińskiego mesjanizmu kulturalnego na długi czas zawładnęły ukraińską przestrzenią kulturalno-polityczną lat 20. ubiegłego wieku. Mało tego, ewokowały zjawisko nazwane później „ukraińską dyskusją literacką”, której echa jeszcze obecnie dość wyraźnie pobrzmiwają w ukraińskim dyskursie kulturalnym.

Popularność pamfletów Chwyłowego przesłoniła jednak jego nowele i powieści, które przecież niejednokrotnie były miejscem narodzin idei rozwijanych potem w pamfletach. Okazuje się, że w latach 20. XX wieku proza tego ukraiń-

skiego pisarza była niezwykle popularna, a on sam cieszył się dość dużym autorytetem wśród ówczesnej ukraińskiej inteligencji i jeszcze większą popularnością wśród ukraińskich czytelników: jeśli wierzyć przeprowadzonej w 1925 roku przez gazetę „Kultura i pobut” ankiecie wśród trzydziestu literatów charkowskich, to dwudziestu ośmiu z nich za swego ulubionego pisarza uważało właśnie Chwyłowego¹. Nie zmienia to jednak faktu, że jego proza, nosząca wyraźne znamiona prozy warsztatowej, była wielowarstwowa, polisemantyczna i zaangażowana w konkretne tło społeczno-historyczne, co sprawia, że z obecnej perspektywy nie jest łatwa w odbiorze.

Od lat 90. ubiegłego wieku, czyli od czasu, kiedy wyklęty przez bolszewików literacki dorobek Chwyłowego przywrócono czytelnikowi ukraińskiemu, wielu badaczy poszukiwało uniwersalnego klucza interpretacyjnego do jego prozy. Wysiłki Jurija Szerecha², Hryhorija Kostiuka³, Lubomyra Senyka⁴, Jurija Bezchutrego⁵ czy Leonida Pluszcza⁶ pokazały, że nie jest to możliwe, ponieważ każdorazowe zastosowanie jakiegoś klucza badawczego przynosi inne, najczęściej zaskakujące rezultaty. W niniejszym artykule chciałbym zaproponować spojrzenie na twórczość tego fundatora dyskusji literackiej na Ukrainie przez pryzmat poetyki onirycznej.

Żadna chyba literatura, w tym także literatura ukraińska, nie jest oniryczną pustynią, albowiem sen, a zwłaszcza, jak zauważa Ewa Szczesna, jego faza paradoksalna, ze względu na pojawiające się w niej marzenia senne, jest przedmiotem zainteresowania nie tylko medycyny czy filozofii, lecz także literatury właśnie⁷. Wszyscy doświadczamy bowiem codziennie snu; przeważnie jest to sen we śnie, czasem bywa też sen na jawie. Sen ma ogromne znaczenie nie tylko dla organizmu, lecz także dla duszy, przynosi wszak chwilę wytchnienia, pozwala

¹ М. Жулинський, Микола Хвильовий, [w:] *Письменники радянської України 20–30 рр. Нариси творчості*, Київ 1989, s. 9.

² Ю. Шерех, Хвильовий без політики, [w:] *idem*, *Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології*, т. 1, Харків 1998, s. 57–68.

³ Г. Костюк, Микола Хвильовий. Життя, доба, творчість, [w:] *idem*, *У світі ідей і образів. Вибране. Критичні та історико-літературні роздуми. 1930–1980*, Мюнхен 1983, s. 56–126.

⁴ Л. Сенік, Роман опору. Український роман 20-х років — проблема національної ідентичності, Львів 2002; *idem*, „Вальдшнепи” Миколи Хвильового в контексті політичної та літературної боротьби, „Записки Наукового товариства імені Шевченка 229. Праці філологічної секції”, Львів 1995, s. 141–153; *idem*, Політичний роман Миколи Хвильового, „Записки Наукового товариства імені Шевченка 124. Праці філологічної секції”, Львів 1992, s. 154–168.

⁵ Ю. Безхутрий, Хвильовий: проблеми і інтерпретації, Харків 2003.

⁶ Л. Плющ, Його таємниця, або „Прекрасна ложка” Хвильового, Київ 2006; *idem*, 3 < 1, але Кантор мав рацію..., „Сучасність” 1993, nr 10, s. 139–154; *idem*, Деяко про запахи слів Миколи Хвильового, „Сучасність” 1983, nr 7–8, s. 76–83.

⁷ E. Szczesna, *Sny na sprzedaż — hurt i detal. O oniryczności przekazu reklamowego*, [w:] *Oniryczne tematy i konwencje w literaturze polskiej XX wieku*, red. I. Glatzel, J. Smulski, A. Sobolewska, Toruń 1999, s. 55.

odpocząć po przeżytych trudach mijającego dnia. Sen to także droga ucieczki od trosk, zmartwień i innych problemów związanych z ludzką egzystencją, albowiem znikają wtedy nieszczęścia, obawy, zagrożenia.

Freudowskie odkrycie w postaci psychoanalizy nauczyło nas szacunku dla snów i w rezultacie, jak twierdzi Anna Sobolewska, zainteresowanie tą sferą ludzkich doświadczeń nie jest już traktowane jako przejaw pospolitej wiary w przesady⁸. A przecież, jak podaje Władysław Kopaliński, sny już od czasów starożytnych uważane były za „sposób objawiania się inspiracji duchów, za materiał do wróżb, przepowiedni, prorostw, a także sposób porozumiewania się zmarłych z żywymi”⁹; starożytni Grecy i Żydzi widziadła sennie traktowali jako źródło najgłębszej samowiedzy, a nawet jako symboliczne obrazy z poziomu wiedzy głębszej i starszej niż indywidualna¹⁰.

Literatura, zwłaszcza ta nowsza, nauczyła się cenić sny wysoko, ponieważ nie tylko stanowią jeden z elementów charakterystyki bohaterów, lecz często odgrywają znaczącą rolę w samej strukturze utworu. Jedna z badaczek zauważyła, że podczas gdy psychoanalityk bada sny prawie zawsze pod kątem osobowości i neurozy pacjenta, badacz literatury, „czytając” sny, może sobie pozwolić na bezinteresowność i swobodę, gdyż błędna analiza na pewno nie spowoduje skutków śmiertelnych¹¹. Co ciekawe, to właśnie literatura rozpoznała duchowy wymiar marzeń sennych o wiele wcześniej niż psychoanaliza. W przeciwieństwie do psychologa literaturoznawca zakłada autonomiczną wartość marzenia sennego, stąd też, jak twierdzi Sobolewska, „badacza literatury interesują nie tajemnice śniącego podmiotu, ale sama poetyka snu”¹². Czymże zatem jest literatura oniryczna? Jak wiadomo, greckie słowo *óνειρος* oznacza sen, z którym łączą się także pojęcia halucynacji, iluzji, fantazjowania, wyobraźni czy wizji, i dlatego, według Michała Głowińskiego, literatura osnuta na bazie lub elementach takiej poetyki wyzyskiwać będzie sen jako motyw lub swoistą zasadę kompozycyjną¹³. Wydaje się, że w przypadku wielu utworów Chwyłowego możemy mówić o praktycznej realizacji tak przedstawionej zasady kompozycyjnej. Świat jego nowel to często pozbawiona racjonalności i kwestionująca zasady logiki rzeczywistość, w której zacierają się granice między tym, co realne, a tym, co wyobrażone, bohaterowie zaś są nierzadko zawieszeni między jawą i snem, miewają wizje, doznają halucynacji.

Podobnie jak wielu innych pisarzy ukraińskich początku lat 20. także i Chwyłowy większość ze swoich utworów z początkowego okresu twórczości poświęcił

⁸ A. Sobolewska, *Jak sen jest zrobiony? Poetyka materia snu*, [w:] *Oniryczne tematy...*, s. 10.

⁹ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 368.

¹⁰ A. Sobolewska, *op. cit.*, s. 10; por. także Z. Freud, *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa 2001, s. 71–72.

¹¹ A. Sobolewska, *op. cit.*, s. 16.

¹² *Ibidem*, s. 17.

¹³ M. Głowiński, *Oniryczna literatura*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000, s. 356.

wydarzeniom z okresu tak zwanych walk rewolucyjnych i ustanawianiu nowego ładu społecznego po zakończeniu działań zbrojnych. Jako przekonany i hołdujący ideałom socjalistycznym komunista często umieszczał swych bohaterów w pierwszych szeregach bojowników o utrwalenie władzy komunistycznej na Ukrainie. Podczas morderczych zmagañ dosyć często musieli oni zdawać egzamin na wierność rewolucji. Komisarz brygady rewolucjonistów Wadym, główna postać noweli *Niebieski listopad* (*Синій листопад*, 1923), musi dokonać wyboru między swoim zdrowiem i udziałem w kampanii zbrojnej. Świadom powagi wyboru, decyduje się poświęcić zdrowie i życie (jest śmiertelnie chory na gruźlicę) w imię nadrzędnej idei — komunizmu:

— [...] Я теж романтик. Але романтика така: я закоханий у комуну. Про це не можна казати нікому, як про перше кохання [...]. Це ж роки, мільйони років! Це незабутня вічність!¹⁴

Dożywający swoich dni rewolucjonista cały czas pozostaje w zawieszeniu między życiem i śmiercią. Często zapada w sen, który przynosi chwilowe ukojenie. Przebywając na granicy snu i rzeczywistości, Wadym objaśnia zakochanej w nim towarzysze i opiekunce swoją *idée fixe*:

Я дивлюсь на нашу сучасність з XXV віку, коли наша сучасність сива. Тому то я в неї й надто закоханий. Ти от не чуєш, а я чую, як по нашій республіці ходить комуна. Урочисто переходить вона з оселі в оселю, і тільки сліпі цього не бачать. А нащадки запишуть, я вірю. І що наші трагедії в цій величній симфонії в майбутне?¹⁵

Przed jeszcze straszniejszym wyborem staje główna postać noweli *Ja (Romantyczność)* (*Я (Романтика)*, 1924). Przedstawiona tu postać to bezimienny rewolucjonista, uwikłany w działalność Czeka, „czarnego trybunału komuny”, który każdego wieczora podpisuje wyroki śmierci na przeciwników rewolucji. Czas największej próby przychodzi wtedy, kiedy w imię rewolucji musi wydać wyrok śmierci na własną matkę. Miotany sprzecznymi uczuciami miłości do matki i chęci dochowania wierności rewolucji, komunard ucieka w senne majaki, doznaje wizji, w której jego matka przybiera postać Marii, Matki Bożej, jednak w następnej chwili silniejsza wizja przyćmiewa tę poprzednią:

Але раптом переді мною виростала загірна даль. Тоді мені знову до болю хотілося впасти на коліна й молитовно дивитися на волохату силуету чорного трибуналу комуни!¹⁶

Przeżywając dramat wyrzutów sumienia, bohater powtarza sobie, że tak trzeba, że musi zabić matkę, pozbyć się części siebie, że to jedyne wyjście, aby spełnić „błękitną ideę”. Charakterystyczną cechą omawianego utworu jest wykorzystanie w nim symbiozy iluzji i realności, co jest, jak podkreśla Bezchutryj,

¹⁴ М. Хвильовий, *Синій листопад*, [w:] *idem*, *Твори в п'ятьох томах*, t. 1, Нью-Йорк-Балтімор-Торонто 1984, s. 223.

¹⁵ *Ibidem*, s. 224.

¹⁶ М. Хвильовий, *Я (Романтика)*, [w:] *idem*, *Твори в п'ятьох томах*, t. 2, s. 50.

cechą właściwą literaturze XX wieku¹⁷. Czytelnik ma spore trudności z odczytaniem, czy opisywane wydarzenia i wrażenia rzeczywiście mają miejsce, czy też są to tylko wizje rodzące się w głowie bohatera. Granica między rzeczywistością i fantazją jest niezwykle płynna.

Czymże zatem jest owa „błękitna idea”, dla której ludzie gotowi są ponieść najwyższą ofiarę? Jak zauważa Mirosława Kawecka, czytelnik może wysnuć wniosek, że odpowiada ona wierze w spełnienie najwyższych wartości¹⁸. Jest to, jak twierdzi Tamara Hundorowa, idea socjalistyczna przybierająca kształty romantycznej „metafizyki socjalistycznej”¹⁹. Bohater ma świadomość, że idea, której chce być wierny, od człowieka żąda ofiary pełnej, totalnej²⁰, lecz w nagrodę obiecuje błękitne wizje „komuny, co za górami”. Kolor błękitny dość często gości na stronicach utworów Chwyłowego i niemal zawsze pojawia się w kontekście snu, marzenia lub wizji o mamiącej, lecz wciąż niedosiężnie odległej „błękitnej komunie, co za jeziorem”.

Proza tego przedstawiciela „rozstrzelanego odrodzenia” jest na wskroś prześiąknięta wiarą w „błękitną bajkę” skrytą za górami, marzeniami o „przepięknej krainie leżącej tuż za horyzontem”, w której kiedy już ucichną echa walk rewolucyjnych, zapanuje ład, porządek, równość i wieczny pokój, gdzie zatryumfują idee socjalizmu. Taka właśnie idea przyświeca również Jurkowi, bohaterowi noweli *Jurko* (Юрко, 1922), jest drogowskazem dla Anarcha z *Powieści o zonie sanatoryjnej* (Повість про санаторіюну зону, 1924). Wszyscy oni śnią o przyszyłym raj na ziemi, który mimo że jest już prawie na wyciągnięcie ręki, ciągle wymyka się i pozostaje nieuchwytny, lecz tym samym stanowi impuls do dalszego działania. „Błękitny sen o rewolucji” jest miejscem, do którego opisywane w nowelach Chwyłowego postacie uciekają przed brutalną rzeczywistością krwawych i zupełnie prozaicznych walk między zwolennikami i przeciwnikami idei komunizmu, rzeczywistością, która jest jak „zgraja głodnych wilków”²¹. Kiedy owa rzeczywistość staje się trudna do zniesienia, z pomocą przychodzi sen, pewien stan psychologiczny, w którym człowiek nie chce nic wiedzieć o świecie zewnętrznym²². Jak przekonuje Zygmunta Freud, świat jest z natury rzeczy wrogi człowiekowi i nie zawsze można go znieść bez choć krótkiej przerwy. Taką właśnie przerwą jest, jego zdaniem, sen²³.

Częstym motywem przewijającym się na stronicach nowel i powieści Chwyłowego jest postać Don Kichota. Bohater powieści Miguela de Cervantesa wydaje

¹⁷ Ю. Безхутрий, *op. cit.*, s. 259.

¹⁸ M. Kawecka, *Nowela Mykoły Chwyłowego „Ja (Romantyka)”*. *Z badań nad sacrum w literaturze ukraińskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 45–46, z. 7, Lublin 1998, s. 120.

¹⁹ Por. T. Гундорова, *Руйнування романтичної метафізики*, „Слово і час” 1993, nr 11, s. 22–28.

²⁰ M. Kawecka, *op. cit.*, s. 123.

²¹ М. Хвильовий, *Я (Романтика)*..., s. 51.

²² Л. Левчук, *Психоаналіз. Історія, теорія, мистецька практика*, Київ 2002, s. 112.

²³ Z. Freud, *op. cit.*, s. 74.

się niesłuchanie trafny wybozem, albowiem ów łagodny, tkliwy i prostoduszny człowiek, otumaniony lekturą ksiąg o błędnych rycerzach, uwierzył, podobnie jak bohaterzy ukraińskiego pisarza, w swoją misję naprawiania krzywd całego świata²⁴ i wyruszył w świat, by swoje postanowienie wprowadzić w czyn. Ucieleśnieniem postaci błędnego rycerza jest Bianka z *Sentymentalnej historii* (Сентиментальна історія, 1928) Chwyłowego, która na podobieństwo Don Kichota porzuca dom rodzinny na głębokiej prowincji i samotnie, nie znajdując zrozumienia nawet u własnej matki, wyrusza do miasta w poszukiwaniu „nowych ludzi i jakiegoś idealnego kraju”²⁵. Marzenia bohaterki są doskonałym przykładem oniryzmu, w którym „błękitny sen” o lepszym miejscu rozbija się brutalnie o twardy miejski bruk. Na początku Biankę pociąga „dal”, jej wyobraźnia maluje przed nią obrazy szczęśliwego życia wypełnionego pracą dla dobra wspólnej przyszłości. Przez całą drogę do miasta dziewczyna zmagą się z myślami podsuwanymi jej przez „dziką wyobraźnię”, z których najbardziej niepokojąca pozostaje świadomość, że jej podróż jest drogą w jedną stronę, drogą, z której nie będzie powrotu.

Najgorszy jest jednak moment, kiedy marzenia i sny stykają się z rzeczywistością. Dziewczyna pokładała wielkie nadzieje w poznanym w mieście malarzu, w którego oczach dostrzegła, jak jej się wydawało, „błękitną dal”. Widziała w artyście bratnią duszę. Jednak Czarhar okazał się człowiekiem płytkim i słabym, toteż Bianka znów została samotna:

Вся трагедія була в тому, що я народилася все-таки людиною свого часу. Були такі хвилини, що я й сама глузувала з себе. Тоді всесильний скепсис з’їдав мою гарячу віру — і від мого романтизму залишалося розбите корито. Вісімнадцяти років я вже знала: знала і глуху провінцію, і столичний рух і навіть знала, чим живе цей прекрасний цвинтар — так звана гнила Європа. Інших доріг я вже не бачила. Повертатися на провінцію я не могла, і ніякий Руссо не зміг би привабити мене сільськими пейзажами.

— Ах, ти, мій нещасненький Дон-Квізасто! — знову я думала про себе²⁶.

Motyw samotności jest tutaj dominujący i przewija się przez cały utwór: Bianka samotnie przyjechała do miasta, pozostaje samotna w pracy i w domu. Jej przebudzenie z pięknego snu łudząco przypomina Don Kichota z jego powrotem do rzeczywistości na krótko przed śmiercią. Zauważmy, że Bianka również doświadcza podobnej śmierci, z tą jednak różnicą, że nie jest to śmierć fizyczna, lecz raczej śmierć moralna, która nastąpiła w chwili, gdy dziewczyna na złość Czarharowi oddała się swemu przełożonemu z pracy, do którego przecież czuła obrzydzenie.

Motyw Don Kichota pojawia się w prozie Chwyłowego jeszcze wielokrotnie. Niezwykle wyraziście wykorzystany został w opowiadaniu *Arabeski* (Арабеску, 1927). Protagonista tego utworu jako żywo przypomina postać Cervantesa. Jest

²⁴ Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003, s. 240.

²⁵ М. Хвильовий, *Сентиментальна історія*, [w:] *idem*, *Твори в п'ятьох томах*, t. 2, s. 176.

²⁶ *Ibidem*, s. 199.

безгранично опєтаны своєю ідеєю прєводною, неустанно сні о неізнанєй, лєч пєкнєй прѣшлєстєі:

Тоді я знову пізнаю, як я безумно люблю город. Уранці, у городі, де незнайомі вулиці, а по них проходиш, якось невідомо й задумано: проходять і зникають давно забуті тіні іхтіозаврів, і розчиняється рожеве вікно в майбуття²⁷.

Ta i podobne wizje nawiedzają bohatera, kiedy блєка сє зє свєю укованєю Марією улїцями вєчєрного мїаста, бѣ вєсчєіє затрѣмач сє на свєм улубіоньм мѣсчєі, ктѣрѣ прѣводзї, як сугєрує Плєсч, до овєй wytęsknionej ідеї, до „Марїї”, до лєжєцєй за гѣрами „блєкитнєй бажкї”²⁸.

Мѣтѣв блєднєго рѣчєрцєа найвѣражнєй побрѣмѣва в новєлі *Рєдактор Карк* (*Рєдактор Карк*, 1923) oraz w *Пѣвєсчї о зонї санаторѣйнєй*, а нєко мнєй вѣражнєі в опѣвїданїу *Над єзїєром* (*На озєра*, 1926). Јєднєкжє в вѣмїєнієнѣх утворєх обрєз тєі єксплѣатѣванѣ в спѣсѣб нєко одмїєнѣнѣ. Найбєрдзїєй вѣразїстѣмї прѣкїдєкємї сє тѣтуловѣ рєдактор Карк oraz Анєрчї і Члѣонїа, ктѣрѣ, збуднєні зє свєго прѣпєієкнєго блєкитнєго снѣ, зостєжє кѣплєтнєі зєскѣцєні прѣч рѣчѣвїстѣсчєі зѣпєлнєі іннєй од тєй, бажкїєй ѣцѣкѣвєлі. Карк то рєдактор јєднєго з вѣдєвєднїцтѣв, нєгдѣс бѣл ѣчєстнїкєм вѣдаржєі рєволуцѣйнѣх. Кєдѣ зєпрѣводзѣно јѣж тєк нєчєієрплївєі ѣцѣкѣванѣ новѣу полїтѣчнѣ-спѣлєчнѣу порѣдєк, јєго ѣцѣм ѣказєла сє рѣчѣвїстѣсчєі, ктѣра на кєждѣм крѣку рѣzczєrowujє. Лѣдѣє нє змїєнїлї своєй мєнтєлнѣсчєі, нє мє лєду і рѣвнѣсчєі спѣлєчнєй, гдѣж старєй арыстѣкрєцѣ зєстєпїлє новєй, порєволуцѣйнєй. „Блєкитнѣ крєй” чѣва сє глєбїєй за хорѣзѣнт, а зємїєст новєй бажкїєі пѣjavїє сє рѣzczєrowujєчєй чєлѣтурєй:

Вєлікїй сѣцієлїстїчнїй рєволуцїї зєвждї брєкуєвалѣ на тєланѣвїтїх пѣстїв-єгїтєтѣрїѣв, а чєлѣтурїлї всї, зє гѣнѣрєр. Јєк мєнї тѣжкѣ пїсєтї прѣ чєлѣтурє, я дївлѣсчєу у мєйбѣтнє, я зѣвртєжєсчє до нєшєдкїѣв: зєплѣжѣтє тємнѣ тїнѣ мѣїх сѣчєснїкїѣв вїд чєлѣтурї²⁹.

Podobny szok przeżywa wyrwany ze swego sну Chłonia, јєднє з глѣвнѣх пѣстїєі *Пѣвєсчї о зонї санаторѣйнєй*. Wїдзєч, як рѣzwїєvєjє sє јєго мєrzenїєа о лєpszym śwїєcїєі, бѣhєtєr на powrѣt usїłujє uciec do swѣго іluzѣrѣcznєго, wїsнїєnѣго блєkитнєго śwїєtєа:

— Ѡт щѣ, — сказєв вїн тїхѣ, — дєкїлѣка рѣкїѣ тѣму пѣчалєсчє новє єпѣхє. Цє бѣлї прєкєрснїє нєзєбѣтнїє днї. Јє тѣдї бѣв зѣвсїєм члѣпѣжєком. Алє јє тѣдї пѣчѣв цєй надзѣвїчєйнїй грѣхѣт... Чѣго ж мєнї тєк сѣчѣнѣ? І сѣгѣднї стѣїтѣ тѣмєн, і зєvтєрє бѣдє тѣмєн. І в цїх тѣмєнєх я нїчѣго нє бєчѣ. Дє ж мѣя єпѣхє? Ѡтжє, до пѣбєчєннєя, тѣварїшѣ, — рєпѣтѣм пѣвєртєжєчїсчєі сказєв Члѣонїє. — Пїдѣу шѣкєтї своєї єпѣхї!³⁰

²⁷ М. Хвїльѣвїй, *Арєбєскї*, [w:] *їdєm*, *Тѣврї в н'єтѣх тѣмєх*, t. 1, s. 395.

²⁸ Л. Плѣщ, *Їгѣго тєємнїцєя...*, s. 184.

²⁹ М. Хвїльѣвїй, *Рєдактор Карк*, [w:] *їdєm*, *Тѣврї в н'єтѣх тѣмєх*, t. 1, s. 140.

³⁰ М. Хвїльѣвїй, *Пѣвїстѣ прѣ санєтѣрїйнѣу зонѣ*, [w:] *їdєm*, *Тѣврї в н'єтѣх тѣмєх*, t. 2, s. 157.

Nieszczęśliwy Chłonia odnajduje wreszcie swoją „błękitną bajkę”, jednakże było to możliwe dopiero po przekroczeniu progu śmierci.

Kulminacyjnym momentem w onirycznym dyskursie Chwyłowego okazuje się alegoryczna wizja bohatera *Arabesek*, któremu przyśnił się niezwykle chimeryczny sen:

З-під канапи вискочив звичайний пацюк з перебитим задом. Мені кажуть, щоб я його добив. Тоді я беру чималий молоток, і, коли пацюк іде на передніх лапках повз мене, я з гидливістю опускаю з силою молоток на його голову. Але диво: після мого удару пацюк раптом виріс, став розміром із болонку й пішов на задніх лапках, а на його голові я бачу череп [...]. Тоді мені зупиняються мислі, і стоїть переді мною якась настирлива пляма, що може довести до божевілля. Я знову підводжу чималий молоток і з гидливістю опускаю на пацюкову голову. Але диво: пацюк знову виріс і став розміром з фокстер'єра. Пацюк з перебитим задом іде на задніх лапках³¹.

W systemie symboliki europejskiej szczur symbolizuje chaos i siłę zniszczenia. We śnie bohatera symbolizuje zwątpienie, niszczenie ideałów. Jest stworzeniem, którego nie można zabić nawet za pomocą młotka, będącego przecież, jak podpowiada Bezchutryj, symbolem siły proletariatu³². Zwierzę nie tylko nie umiera, ale z każdym uderzeniem młotka staje się większe oraz silniejsze i w końcu staje na tylne łapy. Oznacza to ostateczny upadek „błękitnej idei” wyśnionej przez bohaterów Chwyłowego i symbolizuje narodziny nowej, niezwykłej i fatalnej siły — wypaczonego komunizmu w bolszewickim wydaniu. W ten sposób alegoryczną symbolikę epizodu snu bohatera lirycznego — pisarza — można wytłumaczyć niemożliwością egzystowania w fałszywym świecie, w którym rujnowane są ideały, a słowo staje się służą siły. Jest to, jak podpowiada badacz³³, alegoria protestu przeciwko twórczemu konformizmowi. Jednak pytanie, czy bohaterowi udaje się rozwiązać ten problem, pozostaje bez odpowiedzi.

Zacytowana wstrząsająca alegoria bezdusznego, fatalnego i dzikiego systemu komunistycznego staje się, jak pisze Lidia Kawun, zasłoną między bohaterami — *alter ego* pisarza i jego szczytnymi ideałami³⁴. Po zbudzeniu się z pięknego snu pozostaje podążać za przykładem błędnego rycerza i spróbować odnaleźć drogę do „błękitnookiej narzeczonej”, jednakże w tym konkretnym czasie i w tych okolicznościach politycznych było to, jak podkreśla Kawun, niemożliwe³⁵.

Idea „błękitnego snu” Chwyłowego narodziła się w okresie, kiedy Europa jeszcze nie otrząsnęła się całkowicie z koszmaru pierwszej wojny światowej, a Ukraińcy wciąż nie wiedzieli, czego mogą się spodziewać po systemie, który doprowadził do konfliktu zbrojnego z Polską i walk bratobójczych okresu rewolucji. Była próbą odpowiedzi na pytanie o jakość życia w nowych warunkach porewolucyjnych i nowym systemie politycznym, jakim był socjalizm. Ustrój,

³¹ М. Хвильовий, *Арабески...*, s. 404–405.

³² Ю. Безхутрий, *op. cit.*, s. 111.

³³ *Ibidem*, s. 112.

³⁴ Л. Кавун, „М'ятежні” романтики вітаїзму. Проза ВАЙЛІТЕ, Черкаси 2006, s. 183.

³⁵ *Ibidem*.

k który dla pisarza-komunisty był synonimem długo oczekiwanego humanizmu, w którym znajdzie się miejsce na stosowanie zasad sprawiedliwości społecznej, będzie się tworzyć wysoką kulturę i będą obowiązywać normy etyczne.

W swoich poszukiwaniach pisarz niewątpliwie wpisał się w pewne ogólne tendencje, tak charakterystyczne dla pierwszej połowy ubiegłego wieku, polegające na odnajdywaniu alternatywy dla panującej w całej chyba, Europie atmosfery pesymizmu i wrażenia końca cywilizacji europejskiej. Nie dziwi więc, że w obliczu tych faktów pisarz dążył do skonstruowania mamiącego „idealnego świata”, który wynagrodziłby wszystkie okropieństwa niedawnych wydarzeń. Niestety, jak zauważył Tobias Jones, idealizm, choć z natury rzeczy szlachetny, często okazuje się błędny³⁶ i przeważnie tworzy nowe utopie.

W przeciwieństwie do utopistycznych idei Platona oraz Thomasa More’a czy XIX-wiecznych koncepcji Claude’a Saint-Simona, Charles’a Fouriera i Roberta Owena świat zaproponowany przez Chwyłowego był tak zwaną utopią typu otwartego³⁷, w której sam autor nie wiedział, jak potoczą się losy wykoncypowanego przez niego społeczeństwa, i ograniczał się do wskazania drogi, którą wspomniane społeczeństwo powinno, jego zdaniem, zmierzać. Na przestrzeni niespełna dziesięciu lat miało się okazać, że ideologia socjalizmu niewiele ma wspólnego z pierwotnymi założeniami jego twórców, że jest daleka od wartości humanistycznych, albowiem okazała się, jak zauważyła Herta Müller, utopią stosowaną, z której wynika dyktatura³⁸.

Z perspektywy XXI wieku nie dziwi fakt, że koncepcja Chwyłowego nie wytrzymała konfrontacji z rzeczywistością, w tym konkretnym przypadku – z rzeczywistością socjalistyczną, jednak przeanalizowane utwory tego ukraińskiego pisarza stają się w swej wymowie niezwykle dramatyczne, jeśli uświadomimy sobie, że już wtedy zdawał on sobie sprawę, że jego idee „błękitnej dali”, „błękitnego snu” były skazane na unicestwienie.

“A blue dream about revolution”. Oneiric poetics in Mykola Khvylovyi’s prose

Summary

The literary legacy of Mykola Khvylovyi, one of the most outstanding Ukrainian writers of the 20th century, is rated among the canon of Ukrainian literature. The writer introduced into this literature extremely new and interesting, for his times, stylistic elements. He drew from his contemporary European literature and broadened the range of themes in his native literature which

³⁶ T. Jones, *Sny o utopii. Podróże w poszukiwaniu dobrego życia*, przeł. E. Klekot, Warszawa 2008, s. 12.

³⁷ Ł. Zweiffel, *Utopia. Idealna odpowiedź na nieidealną rzeczywistość*, Kraków 2008, s. 73.

³⁸ H. Müller, *Dziesięć palców nie zamieni się w utopię*, [w:] *eadem, Głód i jedwab. Eseje*, przeł. K. Leszczyńska, Wołowiec 2008, s. 57.

had not been exploited in Ukraine much before. One of these elements is oneiric poetics present in his prose. The world of his novels is often deprived of rationality, reality questioning the principles of logics, in which the boundaries between real and imaginary blur, and protagonists are frequently suspended between wakefulness and dream, they have visions or experience hallucinations. The motif of “a blue dream” about revolution comes to the front — an elusive dream about better future and a motif of Don Quixote — a knight-errant dreaming about the mission of saving the world.

Keywords: dream, hallucination, a knight-errant, utopia, oneiric poetics.